

**РОЗДІЛ 2 ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ ВИТОКИ
ПІДГОТОВКИ ІНЖЕНЕРІВ-БУДІВЕЛЬНИКІВ
У ДНІПРОПЕТРОВСЬКОМУ ІНЖЕНЕРНО-БУДІВЕЛЬНОМУ
ІНСТИТУТІ**

Галина ЛИСЕНКО

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри українознавства,
документознавства та інформаційної діяльності,
Придніпровська державна академія
будівництва та архітектури
<https://orcid.org/0000-0002-6216-5025>

***Анотація.** Дослідження спрямоване на вивчення особливостей підготовки фахівців інженерно-будівельного профілю у Дніпропетровському інженерно-будівельному інституті (ДІБІ) впродовж 1930-1980-х рр. Зважаючи на складність та неоднозначність освітніх процесів, які мали місце в ідеологізованому радянському суспільстві, дослідження було проведено за хронологічними періодами, а саме: на першому етапі роботи були проаналізовані особливості організації освітнього процесу в закладах вищої технічної освіти УРСР у 1920-1930-х рр., а також розглянуто початковий етап діяльності Дніпропетровського інженерно-будівельного інституту. На другому етапі було проаналізовано особливості підготовки інженерно-будівельних кадрів у ДІБІ впродовж 1940-1960-х рр. На третьому етапі дослідження було охарактеризовано особливості професійної підготовки інженерів-будівельників у ДІБІ впродовж 1970-1980-х рр. Важливим аспектом даного дослідження є розгляд та систематизація педагогічних підходів, які напрацьовувалися науково-педагогічним колективом ДІБІ з метою удосконалення професійної підготовки студентської молоді інженерно-будівельного профілю впродовж періоду, що розглядається. У результаті дослідження було з'ясовано, що надмірна централізація та ідеологізація, постійний партійно-державний контроль за освітнім процесом, нерівномірність розвитку*

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ ВИТОКИ ПІДГОТОВКИ ІНЖЕНЕРІВ-БУДІВЕЛЬНИКІВ У ДНІПРОПЕТРОВСЬКОМУ ІНЖЕНЕРНО-БУДІВЕЛЬНОМУ ІНСТИТУТІ

наукових галузей гальмували ініціативу науково-педагогічних кадрів, їх прагнення до саморозвитку. Що стосується стану педагогічної підготовки професорсько-викладацького складу Дніпропетровського інженерно-будівельного інституту у 1930-1980-х рр., його в цілому можна визначити як задовільний, що підтверджується, зокрема, кількісними і якісними показниками.

Ключові слова: професійна підготовка, інженери-будівельники, підготовка до викладацької діяльності, підвищення кваліфікації викладачів, вищі технічні навчальні заклади, Дніпропетровський інженерно-будівельний інститут.

Вступ. Незважаючи на високотехнологічне інформаційне середовище, яке оточує людину сучасної цивілізації, потреба у першокласних технічних фахівцях залишається наразі актуальною проблемою. В епоху четвертої промислової революції, коли матеріальний світ все більше зливається із віртуальним, а людина майже усувається від безпосереднього управління виробничими процесами, зростає значення гуманітарних наук, призначення яких – зберегти центральне місце Людини у стрімкому цивілізаційному поступі. З огляду на основну мету нової промисловості – задовольнити зростаючі індивідуальні запити клієнта, головним завданням сучасної системи підготовки технічних фахівців має стати виховання спеціалістів з урахуванням їх індивідуальних нахилів і вподобань. Упродовж останньої чверті століття українська система вищої освіти, у тому числі технічна вища школа, перебуває в реформаційному стані, намагаючись знайти найкращі підходи до підготовки висококваліфікованих фахівців відповідно до міжнародних стандартів і використовуючи можливості вітчизняного освітянського підґрунтя. У зв'язку із зазначеними процесами актуальною постає проблема вивчення історико-педагогічного досвіду підготовки інженерів-будівельників у Дніпропетровському інженерно-будівельному інституті (з 1994 р. – Придніпровська державна академія будівництва та архітектури), зважаючи на пройдений понад 90-літній шлях цього закладу вищої технічної освіти, який посідає місце провідного регіонального осередку підготовки будівельно-архітектурних фахівців.

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ ВИТОКИ ПІДГОТОВКИ ІНЖЕНЕРІВ-БУДІВЕЛЬНИКІВ У ДНІПРОПЕТРОВСЬКОМУ ІНЖЕНЕРНО-БУДІВЕЛЬНОМУ ІНСТИТУТІ

Аналіз досліджень. Серед широкого загалу історико-педагогічних досліджень на чільну увагу заслуговують роботи, предметом розгляду яких виступають реформаційні процеси у сфері вищої технічної освіти України 1920-1930-х років. Так, на думку С. Ховрича, освітянські реформи останньої чверті ХІХ – перших десятиріч ХХ ст. істотно вплинули на подальший розвиток технічної освіти і науки [29]. Саме тоді, як стверджує дослідник, були закладені головні засади методики викладання предметів, які широко впроваджувалися за радянської влади і продовжують використовуватись на сучасному етапі розвитку вищої школи. Ряд робіт безпосередньо стосується проблеми, що є метою нашого дослідження. Так, кандидатські роботи Василенко О. В. та Вороха А. О. присвячені розгляду історії розвитку вищої індустріально-технічної освіти в УСРР у 20-30-х роках ХХ ст. [17], [19]. Докторська дисертація Регейло І. Ю. взагалі аналізує підготовку наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації України у ХХ – на початку ХХІ століття [24]. Не можна оминати увагою ще одну докторську дисертацію – Федосової І. В., яка висвітлює особливості розвитку вищої інженерно-технічної освіти в Україні наприкінці ХІХ – у 30-х роках ХХ століття [28]. Багато дисертаційних робіт, присвячених розвитку вищої школи і науки в 1940-60-х рр., авторами яких є К. Мельник, О. Сергійчук, Т. Сидорчук, О. Юхно, написані в період незалежної України [21; 26; 27; 31]. Низка робіт 1990-х рр. аналізує підготовку інженерних та інженерно-педагогічних кадрів в Україні протягом 70-80-х рр. ХХ ст. [18; 22]. Серед досліджень періоду незалежної України заслуговує на увагу дисертаційна робота О. Юхно, в якій була визначена діяльність політехнічних ВНЗ в Україні у другій половині ХХ ст. як самостійна наукова проблема [31].

Щодо джерельної бази дослідження, слід відзначити, що цінна інформація міститься у численних справах фондів Державного архіву Дніпропетровської області, які стосуються навчальної, організаційної та наукової діяльності провідних ВНЗ нашого міста (традиційна для радянського періоду аббревіатура – вищий технічний навчальний заклад, надалі – ВНЗ), зокрема фонд 4157 ілюструє діяльність Дніпропетровського інженерно-будівельного інституту впродовж 1930-80-х рр. Також в якості джерела був використаний комплекс

робіт, де висвітлюється історія ДІБІ в особах його співробітників і студентів [1-13; 14; 20; 23].

Метою дослідження є окреслення історико-педагогічних аспектів підготовки інженерів-будівельників у Дніпропетровському інженерно-будівельному інституті впродовж 1930-80-х рр. Відповідно, конкретними завданнями є: 1) визначення умов формування радянської системи вищої освіти, зокрема технічної, в УСРР (з 1937 р. – УРСР), у досліджуваний період; 2) аналіз трансформацій у структурі вищої технічної освіти УСРР; 3) виявлення основних тенденцій процесу забезпечення технічних ВНЗ науково-педагогічними працівниками; 4) аналіз педагогічної складової підготовки викладацьких кадрів для вищих технічних шкіл означеного періоду; 5) вивчення умов підготовки молодих викладачів ДІБІ до педагогічної діяльності.

1. Особливості організації освітнього процесу в закладах вищої технічної освіти УРСР у 1920-1930-х рр. Початковий етап діяльності ДІБІ.

Декретом радянського уряду від 26 січня 1919 р. всі українські вищі навчальні заклади одержавлювалися і передавалися під контроль Народного комісаріату освіти. Так, як приклад, спочатку був одержавлений, а потім розформований Приватний політехнічний інститут у місті Катеринослав, який готував студентів на електромеханічному та інженерному факультетах. У 1920 році він стає Катеринославським державним політехнічним інститутом, а вже у 1921 р. на основі інженерного факультету постає Катеринославський вечірній робітничий будівельний технікум, щоб 1930 року перетворитися на Дніпропетровський будівельний інститут.

Загалом українська радянська система вищої освіти почала формуватися на початку 1920-х років за т.зв. «схемами народної освіти» Григорія Гринька (народний комісар освіти радянської України в 1920-1922 рр.). У березні 1920 р. у Харкові відбулася Перша Всеукраїнська нарада з питань освіти, де була затверджена Схема народної освіти УСРР. Дослідники схвально оцінюють запропоновану для втілення у життя схему розбудови системи освіти, оскільки вона передбачала навчання дітей із 15-річного віку у професійній школі, що

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ ВИТОКИ ПІДГОТОВКИ ІНЖЕНЕРІВ-БУДІВЕЛЬНИКІВ У ДНІПРОПЕТРОВСЬКОМУ ІНЖЕНЕРНО-БУДІВЕЛЬНОМУ ІНСТИТУТІ

відповідало поширеним у тогочасній педагогічній думці ідеям про трудову школу і «вільне виховання» [15, с. 160]. У 1922 р. був розроблений і затверджений «Кодекс законів про народну освіту в УСРР», згідно з яким професійну освіту надавали профшколи, технікуми та інститути. Технікуми як вищі навчальні заклади денної і вечірньої форм навчання готували працівників вищої кваліфікації (майстрів, помічників інженерів, інженерів вузької спеціалізації), у той час як призначенням інститутів була підготовка «організаторів-керівників народного господарства» (згідно з вищезазначеним Кодексом). Оскільки було проголошено загальнообов'язкову професійну освіту, основні надії у процесі масової підготовки висококваліфікованих робітників покладалися на технікум – «прямий продукт революції», а традиційні класичні університети визнавалися «фортецею буржуазної освіти», яку треба безжально знищити [15, с. 162]. Дослідник Алексюк А. М. проводить безпосередню паралель між випускниками радянських технікумів 1920-х рр., які після 4-річного навчання і 2-річного виробничого стажування отримували звання інженера певної спеціалізації, і сучасними бакалаврами із схожою за терміном і змістом теоретичною і практичною підготовкою.

Але розглянута схема Г. Гринька не була в означеному вигляді втілена в життя, оскільки тодішній заступник народного комісара освіти УСРР Я. Ряппо вніс до неї ряд змін. Так, за схемою Я. Ряппо до вищих навчальних закладів, де молодь могла здобути індустріально-технічну освіту, включалися технікуми, інститути, а також робітничі факультети та вищі професійні курси.

На розбудову системи вищої професійної освіти в УСРР докорінним чином вплинула оголошена XII з'їздом РКП(б) у квітні 1923 р. політика коренізації (в українському варіанті – українізації), справжньою метою якої була не щира турбота про повноцінний розвиток усіх національностей СРСР, а виявлення з подальшим знищенням «неблагонадійних» громадян із буржуазним, контрреволюційним минулим. Політика коренізації в галузі освіти УСРР проходила як українізація всієї системи народної освіти. Водночас, починаючи з 1921 р., щороку проводилися «чистки» студентського складу; навіть були рознарядки щодо кількості студентів, яких треба було відрахувати як «класово чужі елементи» –

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ ВИТОКИ ПІДГОТОВКИ ІНЖЕНЕРІВ-БУДІВЕЛЬНИКІВ У ДНІПРОПЕТРОВСЬКОМУ ІНЖЕНЕРНО-БУДІВЕЛЬНОМУ ІНСТИТУТІ

наприклад, для вишів індустріально-технічного профілю на 1924 р. стояв план у 12% [15, с. 179]. Нарком освіти М. Скрипник у своїх виступах підкреслював заниженість вимог під час вступу робітничої і селянської молоді, що спричиняло низьку якість їх подальшого навчання. Водночас частими були випадки, коли студенти приховували своє соціальне походження і в разі його викриття їх звільняли з вищих шкіл навіть з останнього курсу [25, с.747]. Вражаючим є зафіксований і схвалений М. Скрипником факт особистої участі ректорів деяких вищих шкіл у виявленні прихованих «ворожих» елементів серед студентства.

Я. Ряпо свідчить, що кількість членів КП(б)У, які мали вищу освіту, не переважала 1%, а взагалі кількість українців у КП(б)У на 1923 р. не перевищувала 23%. Народний комісаріат освіти у 1924-1927 рр. очолював Олександр Шумський, який активно сприяв широкому впровадженню української мови й українознавства в навчальні плани шкіл, технікумів, інститутів. Але вже з 1927 р. з'явилися ознаки зворотнього боку українізації, а саме – почалися пошуки національних контрреволюційних елементів, що призвело до заміщення Шумського на посаді наркома освіти УСРР Миколою Скрипником.

На думку Скрипника, українізація мала стати основою для національно-культурного будівництва в радянській Україні, а не обмежуватися лише запровадженням української мови й українознавчих предметів у систему освіти. Завдяки діяльності М. Скрипника та його однодумців станом на 1929 рік понад 80% загальноосвітніх шкіл і 30% вищих навчальних закладів стали україномовними. За недооцінювання справи українізації викладачі вишів могли отримати догану. Так, викладач ДІБІ Сугаренко за вороже ставлення до українізації взагалі був звільнений з роботи (згідно з наказом від 16 грудня 1932 р.) [23, с.13].

Державна система вищої технічної освіти у 1920-1930-х роках (згідно з дослідженням І. Федосової) будувалася таким чином: по-перше, було визначено структуру ВТНЗ; по-друге, розроблено нові правила прийому студентів за партійно-класовим принципом, оскільки перевага надавалась пролетарським кадрам, постала необхідність організувати робітфаки для підготовки молоді до навчання у вищих навчальних закладах; по-третє, зміцнювались зв'язки навчання із

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ ВИТОКИ ПІДГОТОВКИ ІНЖЕНЕРІВ-БУДІВЕЛЬНИКІВ У ДНІПРОПЕТРОВСЬКОМУ ІНЖЕНЕРНО-БУДІВЕЛЬНОМУ ІНСТИТУТІ

виробництвом шляхом запрошення заводських фахівців до навчальної роботи у технічних вишах [28]. І. Федосова стверджує, що після затвердження у квітні 1920 р. Головпрофосвіти РРФСР «Основних положень реформи вищої технічної школи», цей документ став визначальним і для українських вищих технічних навчальних закладів. До 1923-24 н.р. навчання у ВТНЗ тривало три роки за триместрами, включаючи літню виробничу практику. Основними формами організації навчального процесу було визнано лабораторні і семінарські заняття, а лекція застосовувалась лише для пояснення причинно-наслідкових зв'язків, глибокого аналізу подій і явищ.

Для розробки навчальних планів і програм на факультетах створювались т.зв. предметні комісії, завданням яких було поєднати теоретичну і практичну підготовку фахівців, необхідних для потреб держави. Так, практична складова реалізовувалась як в стінах ВТНЗ – у лабораторіях, на навчально-виробничих установках, так і безпосередньо на виробництві – заводах, фабриках, будівельних об'єктах.

Упродовж 1930-х рр. тривала галузева реорганізація вищих навчальних закладів для забезпечення потреб народного господарства у фахівцях інженерно-технічного профілю [24]. Якщо до 1929 р. не було чіткого плану підготовки фахівців (у кількісному і фаховому відношенні), то після запровадження п'ятирічних планів індустріального будівництва система вищої технічної освіти УСРР набула чіткої галузевої структури і централізованого характеру. Так, дослідники історії Дніпропетровського будівельного інституту О. Бистряков та В. Большаков у своїй книзі наводять лист Голови Окрвиконкому Яблокова і Голови Міськради Богданової до Наркомату просвіти УСРР, датований 10 грудня 1929 р. У документі аргументовано доводиться необхідність реорганізації Дніпропетровського будівельного технікуму на будівельний інститут, оскільки у зв'язку із щорічним збільшенням обсягів будівництва на Дніпропетровщині гостро відчувається брак інженерно-технічних кадрів. Зокрема, наводяться дані щодо забезпеченості місцевих будівельних організацій потрібними фахівцями лише на 25%, через що організації змушені використовувати для керівництва будівельними

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ ВИТОКИ ПІДГОТОВКИ ІНЖЕНЕРІВ-БУДІВЕЛЬНИКІВ У ДНІПРОПЕТРОВСЬКОМУ ІНЖЕНЕРНО-БУДІВЕЛЬНОМУ ІНСТИТУТІ

роботами студентів будівельного технікуму, навіть другого курсу [16, стор.40].

З метою забезпечення різних галузей радянської економіки кваліфікованими фахівцями, на базі факультетів вже наявних технічних вишів утворювались нові заклади, безпосередньо пов'язані із виробництвом. Так, у Дніпропетровську у 1930 р. постали відразу чотири вищі технічні навчальні заклади: Дніпропетровський інженерно-будівельний інститут (на базі Дніпропетровського будівельного технікуму), Дніпропетровський інститут інженерів залізничного транспорту (на базі Дніпропетровського політехнікуму та факультету шляхів сполучення Київського інституту інженерів залізничного транспорту), Дніпропетровський хіміко-технологічний інститут (на базі хіміко-технологічного факультету Гірничого інституту), Дніпропетровський металургійний інститут (на базі металургійного факультету Гірничого інституту).

Керівним органом з підготовки наукових кадрів стала Центральна аспірантська комісія при Упрнауки Наркомосу. Було затверджено вимоги щодо формування «партійно-класового» складу аспірантури: так, 50% аспірантів повинні були мати робітниче походження і 40% – партійну приналежність. Для підготовки наукових кадрів у 1931 році була організована аспірантура у Дніпропетровському будівельному інституті. У перший набір було прийнято 23 особи. До 1939 року 13 викладачів отримали вчені ступені і звання (10 осіб – вихованці інституту) [30, с. 17]. Щодо співвідношення кількості студентів і викладачів інституту, то в ранніх дослідженнях історії будівельного інституту вказується, що на 1931 рік було 527 студентів і 35 викладачів; на 1933 р. – 63 штатні викладачі; на 1940 р. – 645 студентів і 79 викладачів, з яких 7 професорів, 40 доцентів, 4 старші викладачі і 28 асистентів [30, с. 23].

У ході проведеного дослідження до уваги бралися всі архівні джерела, які дозволяють з'ясувати ситуацію щодо організації підготовки інженерно-будівельних кадрів на Дніпропетровщині, зокрема, важливим, на нашу думку, є знаходження і вивчення установчих документів ВТНЗ – статутів. Так, один із найдавніших статутів, який вдалося нам відшукати, є Статут Дніпропетровського Будівельного інституту Народного Комісаріату Важкої

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ ВИТОКИ ПІДГОТОВКИ ІНЖЕНЕРІВ-БУДІВЕЛЬНИКІВ У ДНІПРОПЕТРОВСЬКОМУ ІНЖЕНЕРНО-БУДІВЕЛЬНОМУ ІНСТИТУТІ

Промисловості, що був затверджений 10 листопада 1934 року керівником Головного управління навчальними закладами НКВП (примірник документу зберігається у фондах музею ДВНЗ ПДАБА). У пункті 1.3. зазначено, що окрім підготовки спеціалістів із будівельних спеціальностей (а – організація і виробництво будівельних робіт; б – будівельні конструкції) інститут проводить систематичну науково-дослідницьку роботу в тісному зв'язку із відповідними науково-дослідними установами і максимально використовує її для покращення навчальної роботи. У складі інституту на момент укладання статуту було 2 факультети: загальнотехнічний (на перших 4-х семестрах) та будівельний факультет із 2-ма спеціальностями (а – організація і виробництво будівельних робіт; б – будівельні конструкції).

Про відсутність будь-яких можливостей щодо автономного функціонування інституту й заборону проявляти ініціативу в науково-педагогічній діяльності свідчить пункт 37 Статуту: «Методи оцінки успішності студентів, а також порядок перевodu студентів з курсу на курс визначаються особливим положенням, який затверджується Всесоюзним комітетом з вищої технічної освіти при Центральному виконавчому комітеті СРСР». Про відсутність рівного доступу до вищої освіти свідчить пункт 41: «Право вступу до інституту мають усі працівники та їх діти не молодші 17 років і не старші 35 років». Пункт 43 Статуту дозволяв приймати до інституту тільки тих осіб, стан здоров'я яких не перешкоджає нормальній навчальній роботі (як теоретичним заняттям, так і проходженню виробничої практики), отже, організація навчання осіб з особливими освітніми потребами у радянських ВНЗ не передбачалась.

Розділ 8 визначає професорсько-викладацький склад інституту: професори, доценти, асистенти і викладачі мов, воєнних предметів і фізкультури. В інституті був встановлений особливий грошовий фонд для преміювання осіб професорсько-викладацького складу за високу якість навчальної роботи і видатну наукову і науково-технічну діяльність, проведену в закладі

Наступний знайдений нами статут Дніпропетровського інженерно-будівельного інституту був затверджений наказом Всесоюзного комітету у справах вищої школи при Раді Народних

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ ВИТОКИ ПІДГОТОВКИ ІНЖЕНЕРІВ-БУДІВЕЛЬНИКІВ У ДНІПРОПЕТРОВСЬКОМУ ІНЖЕНЕРНО-БУДІВЕЛЬНОМУ ІНСТИТУТІ

Комісарів СРСР 25 квітня 1939 р. Серед шести основних завдань роботи Дніпропетровського інженерно-будівельного інституту слід виокремити завдання, пов'язане з підвищенням кваліфікації професорсько-викладацьких кадрів і підготовкою науково-педагогічного складу. Так, розділом 1 даного статуту ДІБІ було передбачено, що студенти, які отримали диплом з відзнакою, могли скористатися виключним правом щодо зарахування до аспірантури при відповідних кафедрах вищих навчальних закладів (розділ 1 Статуту ДІБІ).

До обов'язків завідувача кафедри входило, окрім інших аспектів організації й контролю навчально-методичної і науково-дослідницької роботи, безпосереднє керівництво підготовкою аспірантів і підвищенням кваліфікації співробітників кафедри, а також підбір співробітників кафедри і аспірантів і представлення їх на затвердження директору (розділ 3 Статуту ДІБІ).

На 1939 р. у складі Дніпропетровського інженерно-будівельного інституту було два факультети: будівельний із спеціальністю «Промислове і цивільне будівництво» та механічний із спеціальністю «Механізація будівельних робіт» (згідно із розділом 6 Статуту ДІБІ). Також у складі ДІБІ на означений час було 14 кафедр, 7 самостійних дисциплін, навчально-допоміжні заклади. Факультети, спеціальності і кафедри могли бути організовані і ліквідовані тільки за рішенням Всесоюзного Комітету у справах вищої школи при Раднаркомі СРСР (пункт 33 Статуту). Навчально-допоміжні заклади (лабораторії, кабінети, майстерні, бібліотеки) організовувалися й ліквідовувалися за рішенням Наркомату. Пункт 34 Статуту визначає, що Дніпропетровський інженерно-будівельний інститут був затверджений і міг бути ліквідований тільки постановою Раднаркому СРСР. Отже, джерело свідчить про повну підпорядкованість і залежність республіканського закладу вищої технічної освіти союзним управлінським структурам, і цей факт не був винятком, а навпаки, зайвий раз підтверджує централізаторсько-бюрократичний характер Радянського Союзу.

Під головуванням директора організовувалася Рада інституту, до складу якої входили: заступник директора з навчальної і наукової роботи, помічник директора з адміністративно-господарської частини,

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ ВИТОКИ ПІДГОТОВКИ ІНЖЕНЕРІВ-БУДІВЕЛЬНИКІВ У ДНІПРОПЕТРОВСЬКОМУ ІНЖЕНЕРНО-БУДІВЕЛЬНОМУ ІНСТИТУТІ

декани факультетів, завідувачі кафедр, старші викладачі самостійних дисциплін, завідувач бібліотекою та представники партійної, комсомольської (куди ж без них в радянській державі) і профсоюзних організацій інституту (пункт 43). До складу Ради інституту могли бути включені особи професорсько-викладацького складу, а також представники підприємств і закладів, для яких інститут готував фахівців; про включення до Ради інституту представників студентства, як бачимо, мова не йшла у 1930-х рр. До обов'язків Ради було віднесено, окрім інших справ, розгляд індивідуальних планів аспірантів, присудження вченого звання асистента, обговорення і представлення кандидатів на вчене звання доцента і професора тощо.

Так, у ф. 4157, оп.1, спр.23 знаходимо стенограму засідання Ради ДІБІ від 14 жовтня 1938 р., одним із питань якої було представлення до затвердження Комітетом у справах вищої школи у вченому званні доцента виконуючого обов'язки завідувача кафедри соціально-економічних дисциплін т. Варицького. Під час обговорення було враховано, що претендент на звання – член партії, «старий педагог» (з 1906 р.), у ДІБІ працює з 1930 р., тому було прийнято рішення просити Комітет у справах вищої школи затвердити т. Варицького у вченому званні доцента кафедри політекономії [6, арк. 15-24].

Таким чином, архівні джерела (зокрема, установчі документи) свідчать, що в радянському закладі вищої технічної освіти у 1930-х рр. була налагоджена чітка система підготовки інженерно-будівельних кадрів, за що відповідали кілька представників адміністрації інституту і, відповідно, звітували про свою діяльність на найвищому рівні – перед Всесоюзним Комітетом у справах вищої школи при Раднаркомі СРСР.

2. Особливості підготовки інженерно-будівельних кадрів у ДІБІ впродовж 1940-60-х рр.

Упродовж 1940-1960-х рр. вищі технічні навчальні заклади УРСР спочатку зазнали величезних людських і матеріальних втрат, зумовлених подіями Другої світової війни, вимушеною евакуацією та реевакуацією; потім на тлі відбудови народного господарства в Україні у повоєнні роки значно збільшили власну кількість завдяки розширенню переліку інженерних спеціальностей і примноженню

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ ВИТОКИ ПІДГОТОВКИ ІНЖЕНЕРІВ-БУДІВЕЛЬНИКІВ У ДНІПРОПЕТРОВСЬКОМУ ІНЖЕНЕРНО-БУДІВЕЛЬНОМУ ІНСТИТУТІ

технічних кадрів; нарешті, в умовах згорання політики хрущовської «відлиги» і призупинення лібералізації у сфері освіти були знову поставлені під жорсткий державний контроль, що унеможливило будь-яку науково-технічну і педагогічну творчість.

Розвиток вищої технічної освіти протягом 1940-1960-х рр. відбувався під впливом різних груп чинників, переважно соціально-економічних (переведення країни на воєнний лад, евакуація, відбудова народного господарства республіки після Другої світової війни, постання гострої економічної необхідності у кваліфікованих інженерних кадрах, відповідно стимулювання технічних вишів до відновлення своєї діяльності навіть в умовах незавершеної війни); суспільно-політичних (формування в суспільстві престижу інженерних спеціальностей, надання пріоритету вишам інженерно-технічного профілю, їх фінансова підтримка урядом, певна лібералізація і навіть часткова українізація у сфері освіти в часи «відлиги») та науково-технічних (співпраця вишів із науковими установами та підприємствами, створення при ВНЗ проблемних лабораторій, зростання обсягів госпдоговірних робіт, науково-дослідних, проєктно-конструкторських та інженерно-технічних розробок).

Період 1940-60-х рр. був дуже складний і насичений випробуваннями як для республіки в цілому, так для системи вищої освіти зокрема. Упродовж означеного періоду можна виокремити три етапи, які пройшла у своєму розвитку вища технічна освіта УРСР. Перший етап (1940-1945 рр.) – воєнний, коли вищі технічні навчальні заклади повинні були швидко мобілізуватись, пристосуватися до нових, воєнних умов існування, в евакуації, і продовжувати готувати для країни потрібних фахівців.

Другий етап (1946–1957 рр.) – відновлювальний, коли тривала реконструкція системи технічних вишів у повоєнні роки, розширилася система підготовки фахівців відповідно до потреб народного господарства [31, с. 8]. На нашу думку, цей етап розпочався в окремих містах навіть раніше – безпосередньо після вигнання загарбників; наприклад, ДБІ (Дніпропетровський інженерно-будівельний інститут) відновив свою діяльність у листопаді 1943 р. Хоча план ГУНЗ (Головне управління навчальними закладами) Наркомбуду

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ ВИТОКИ ПІДГОТОВКИ ІНЖЕНЕРІВ-БУДІВЕЛЬНИКІВ У ДНІПРОПЕТРОВСЬКОМУ ІНЖЕНЕРНО-БУДІВЕЛЬНОМУ ІНСТИТУТІ

передбачав прийняти на перший курс до лютого 1944 р. 250 осіб, з 1 грудня 1943 р. до занять приступили лише 97 студентів, а навчальний процес намагались забезпечити лише 12-15 викладачів [30, с.40]. Це при тому, що наприкінці 1940-1941 н.р. на п'ятнадцяти кафедрах інституту і по самотійних дисциплінах було більше 70 викладачів (із них 3 професори). Після звільнення міста із 15 завідувачів кафедр залишилось 2, ще 3 були в армії; 8 викладачів були в евакуації, 15 – в армії. Становище із професорами було дуже складним (2 померли до війни, 1 під час окупації, 2 доценти, що напередодні війни захистили докторські дисертації, були направлені на інші роботи, в наявності було лише 2 професори, без перспектив поповнення штату) [30, с. 40]. Ситуація із викладачами також була невизначеною – треба було очікувати завершення 1943-1944 н.р., щоб повернулись викладачі з евакуації (Новосибірська), і завершення війни, щоб звільнились викладачі із армії.

Щоправда, на 1 січня 1945 р. в інституті навчалось вже 566 студентів, а професорсько-викладацький штат збільшився до 46 осіб [23, с. 33-36]. Ситуація щодо поповнення професорсько-викладацького складу була вирішена за рахунок студентів-колишніх фронтовиків, які після війни стали студентами, успішно закінчили інститут і були залишені на викладацьку діяльність.

Третій етап (1958-1969 рр.) – промислово-інтеграційний – позначився збільшенням обсягів випуску фахівців інженерних спеціальностей завдяки впровадженню системи освіти без відриву від виробництва та посиленню виробничо-практичної складової їхньої підготовки, а також розширенню можливостей для здобуття вищої освіти фахівцями-практиками [31, с. 8]. Так, із 1950 р. у ДІБІ утворюються нові факультети і значно збільшується кількість студентів (до 4078 осіб у 1957 р. – денної, заочної і вечірньої форм навчання), професорсько-викладацький склад збільшився до 238 осіб у тому ж 1957 р. [30, с. 54]. На 1 січня 1967 р. в інституті було створено 26 кафедр, де працювало 293 особи професорсько-викладацького складу і навчалось вже 6203 студенти [30, с. 58]. Ці дані наведені в Нарисах з історії академії за 1967 р., але архівні дані дещо відрізняються. Так, у справі 711 міститься інформація, що на 1 січня 1967 р. було 336 основних викладачів, серед них 7 деканів,

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ ВИТОКИ ПІДГОТОВКИ ІНЖЕНЕРІВ-БУДІВЕЛЬНИКІВ У ДНІПРОПЕТРОВСЬКОМУ ІНЖЕНЕРНО-БУДІВЕЛЬНОМУ ІНСТИТУТІ

26 завідувачів кафедр, 4 професори (з яких 3 – сумісники), 79 доцентів, 58 старших викладачів і 114 асистентів. До кінця 1967 р. кількість науково-педагогічних працівників зросла до 351 особи [10, арк.15-16].

Згідно з новим Законом СРСР «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти СРСР» (1958 р.) і Постановою Ради міністрів СРСР «Про виробничу практику і про навчання студентів ВНЗ» (1960 р.), до Дніпропетровського інженерно-будівельного інституту почали активно приймати осіб із виробничим стажем, а студентів без такого стажу переводили на вечірню форму навчання і направляли на роботу до будівельних організацій міста (тобто реалізовувалось на практиці навчання без відриву від виробництва). Така освітня політика дуже ускладнила життя викладачів, оскільки вимагала постійної переробки навчальних програм для різних категорій студентів, збільшення годин консультацій та індивідуальних занять і поступово призвела до зниження якості знань. Але позитивним моментом початку 1960-х рр. стало утворення СПКБ (студентського проектно-конструкторського бюро), яке виявило багато талановитих студентів, що в подальшому поповнили професорсько-викладацький штат [23, с. 60-64].

Ще одним наслідком прийняття «Закону про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток народної освіти в Українській РСР» у 1959 р. було те, що Верховна Рада УРСР визнала російську мову обов'язковою для вивчення, а українську мову поставила на другорядне, факультативне місце. Таким чином розпочався черговий, більш потужний русифікаторський наступ на українську освіту, хоча вища її ланка вже давно стала російськомовною.

Взагалі, у технічних вузах УРСР у досліджуваний період існувала серйозна проблема із наявністю кадрів вищої кваліфікації – із науковими ступенями та вченими званнями. Основним місцем підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів була аспірантура, навчання в якій вимагало значних інтелектуальних, часово-затратних і матеріальних зусиль, тому доводилося вишукувати бажаючих у ній навчатися. Ця проблема постала ще в довоєнний час і підтверджується інформацією з архівних джерел. Так, у фонді 4157, оп.1, спр. 30 зберігається Наказ Головного управління навчальними закладами (ГУНЗ) Народного комісаріату чорної металургії СРСР

Розділ 2

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ ВИТОКИ ПІДГОТОВКИ ІНЖЕНЕРІВ-БУДІВЕЛЬНИКІВ У ДНІПРОПЕТРОВСЬКОМУ ІНЖЕНЕРНО-БУДІВЕЛЬНОМУ ІНСТИТУТІ

від 21 серпня 1939 р. «Про прийом до аспірантури». Відзначаючи незадовільний хід прийому до аспірантури без відриву від виробництва, документ зобов'язує директорів інститутів зв'язатися з відповідними підприємствами з метою роз'яснення інженерно-технічному персоналу державної важливості підвищення кваліфікації промислових кадрів та їх залучення до наукової роботи без відриву від виробництва [3].

У тій же спр.30 зберігається лист з народного комісаріату з будівництва керуючому Дніпропетровської проектної контори «Стальконструкція» із зобов'язанням надати відпустку інженеру Б. з 15 червня по 15 липня 1945 р. для підготовки і складання аспірантських екзаменів по кафедрі залізобетонних конструкцій ДІБІ (арк. 24).

У цілому, документи з ДАДО надають дуже змістовну інформацію щодо кількості аспірантів ДІБІ впродовж 1956-1970 років, яку можна представити у вигляді таблиці 1 (інформація взята із справ 459, 483, 537, 636, 725 фонду 4157).

*Таблиця 1
Робота аспірантури ДІБІ впродовж 1956-1970-х рр.*

Роки	План прийому аспірантів	Зараховано	К-ть аспірантів (за всі роки навчання)	Закінчили аспірантуру
1956 р.	Спочатку 2 особи, потім за поданням дирекції ДІБІ затвердили 4-х	Інформація відсутня	Інформація відсутня	Інформація відсутня
1957 р.	2 особи (1 з відривом від виробництва, 1 без відриву)	Інформація відсутня	13	12 (1 вибув за неуспішність)
На 01.01.1958 р.	Нема інформації	4 (усі з відривом від виробництва; з них 1 жінка, 1 член/кандидат КПРС, 1 член ВЛКСМ)	Інформація відсутня	Інформація відсутня

Розділ 2

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ ВИТОКИ ПІДГОТОВКИ ІНЖЕНЕРІВ-БУДІВЕЛЬНИКІВ У ДНІПРОПЕТРОВСЬКОМУ ІНЖЕНЕРНО-БУДІВЕЛЬНОМУ ІНСТИТУТІ

На 01.01.1960 р.	8 осіб	Інформація відсутня	24 (13 з відривом від виробництва, 11 без відриву; з них 1 жінка, 8 членів /кандидатів КПРС, 6 членів ВЛКСМ)	Інформація відсутня
На 01.01.1961 р.	7 осіб	Інформація відсутня	35 (18 з відривом від виробництва, 17 без відриву; з них 4 жінки, 13 членів/ кандидатів КПРС, 8 членів ВЛКСМ)	Інформація відсутня
На 01.01.1964 р.	9 осіб	Інформація відсутня	42 (26 з відривом від виробництва, 16 без відриву)	Інформація відсутня
На 01.01.1966 р.	Інформація відсутня	Інформація відсутня	54 (35 з відривом від виробництва, 19 без відриву)	Інформація відсутня
На 01.01.1967 р.	28 осіб (21 з відривом від виробництва, 7 без відриву)	28 осіб (21 з відривом від виробництва, 7 без відриву),	65 (41 з відривом від виробництва, 24 без відриву)	Вибуло 3 особи (2 за неуспішність)
На 01.01.1968 р.	Інформація відсутня	Інформація відсутня	76 (54 з відривом від виробництва, 22 без відриву; 1 – в річній аспірантурі, жінок – 9, здобувачів вченого ступеня кандидата наук – 20 осіб)	Інформація відсутня

Розділ 2

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ ВИТОКИ ПІДГОТОВКИ ІНЖЕНЕРІВ-БУДІВЕЛЬНИКІВ У ДНІПРОПЕТРОВСЬКОМУ ІНЖЕНЕРНО-БУДІВЕЛЬНОМУ ІНСТИТУТІ

На 01.01.1969 р.	24 осіб (20 з відривом від виробництва, 4 без відриву)	25 осіб (20 з відривом від виробництва, 5 без відриву)	78 (59 з відривом від виробництва, 19 без відриву; жінок – 10, здобувачів вченого ступеня кандидата наук -48 осіб)	5 осіб вибуло (4 – за неуспішність)
На 01.01.1970 р.	18 осіб (14 з відривом від виробництва, 4 без відриву)	19 осіб (14 з відривом від виробництва, 5 без відриву)	73 (53 з відривом від виробництва, 20 без відриву; жінок – 13, здобувачів вченого ступеня кандидата наук – 40 осіб)	19 закінчили аспірантуру (3 – з представленням до захисту); 6 осіб вибуло (2 – за неуспішність)

Підтвердженням необхідності постійного звітування перед партійно-державним керівництвом у радянські часи є Річний звіт про рух кадрів Дніпропетровського інженерно-будівельного інституту за 1953 р. [7]. На 87 аркушах архівного документу детально викладено список керівного і професорсько-викладацького складу ДІБІ (із зазначеними кваліфікаціями, назвою вузів, які закінчили, національністю, партійністю, сімейним станом тощо), розподіленням за кафедрами (спочатку, зрозуміло, кафедра марксизму-ленінізму, потім кафедри базових дисциплін – іноземних мов, вищої математики, нарисної геометрії і креслення, фізики, хімії, будівельних матеріалів, будівельної механіки, основ і фундаментів, далі кафедри вузькопрофесійних дисциплін – технології металів, енергетики, гідравліки, архітектури, деталей машин, будівельного виробництва, металевих і дерев'яних конструкцій, залізобетонних конструкцій і, нарешті, фізичного виховання і спорту; усього 18 кафедр). Із 110 викладачів інституту 29 виявилися випускниками ДІБІ, 16 закінчили державні університети, 10 прийшли після педагогічних інститутів, а 2 навчалися в Інститутах народної освіти. Отже, належну педагогічну підготовку отримали тільки 28 викладачів (25% педагогічного колективу).

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ ВИТОКИ ПІДГОТОВКИ ІНЖЕНЕРІВ-БУДІВЕЛЬНИКІВ У ДНІПРОПЕТРОВСЬКОМУ ІНЖЕНЕРНО-БУДІВЕЛЬНОМУ ІНСТИТУТІ

Штатний формуляр професорсько-викладацького складу ДІБІ на 1953-1954 н.р. визначає за середнє річне навчальне навантаження 580-880 годин (арк. 65-84). Якщо порівняти вищеназваний штатний формуляр із таким за 1946 р., то можна побачити іншу картину: із 93 викладачів тільки 22 мають вчені ступені, а 30 отримали вчені звання, при цьому членів і кандидатів ВКП(б) – 26 осіб [13]. Вочевидь, у 1940-і рр. захистити кандидатську дисертацію було складніше, ніж у 1950-ті, а приналежність до партійної еліти відкривала шлях до отримання вченого звання швидше, ніж наявність вченого ступеня.

Більш того, у звітній документації вимагалось обов'язково вказувати національність працівника чи аспіранта/докторанта, вочевидь, із метою контролю над національним складом науково-педагогічної інтелігенції. За дослідженням К. М. Мельник, у 1950-і рр. у цілому по Радянському Союзу питома вага науковців-росіян була значно більшою за питому вагу російського населення в СРСР, і навпаки, питома вага науковців-українців була менша за питому вагу українського населення в Радянському Союзі [21, с. 10-11]. Тут варто звернути увагу на той факт, що в умовах суцільної русифікації на початку 1960-х рр. у діловодстві освітньої сфери почали з'являтися поодинокі україномовні документи, що свідчить про певне пом'якшення російськомовного тиску у сфері вищої освіти УРСР внаслідок хрущовської «відлиги».

Постановою 1956 р. була скасована докторантура як форма підготовки наукових кадрів, що мало негативні наслідки в плані підготовки докторів наук. Вона була відновлена тільки у 1988 р. і дозволила за рахунок енергійних і талановитих кандидатів наук швидко покращити ситуацію із кадровим забезпеченням навчального процесу у ВНЗ.

В архівних фондах ДАДО міститься стенограма наради директорів, секретарів партійних організацій, наукових керівників аспірантів й аспірантів інститутів з питання підготовки науково-педагогічних кадрів від 02.01.1948 р. Аналіз джерела свідчить про численні проблеми, з якими стикались аспіранти Дніпропетровська в 1940-х рр.: проблеми з літературою, яку було важко знайти в бібліотеках і не менш важко виписати з Москви чи Ленінграда; проблеми з публікацією праць і невідповідністю тем дисертацій

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ ВИТОКИ ПІДГОТОВКИ ІНЖЕНЕРІВ-БУДІВЕЛЬНИКІВ У ДНІПРОПЕТРОВСЬКОМУ ІНЖЕНЕРНО-БУДІВЕЛЬНОМУ ІНСТИТУТІ

загальній науковій направленості керівника; недостатність лабораторного обладнання; матеріальні проблеми, особливо одружених аспірантів; різниця в стипендіях у різних ВУЗах; відсутність коштів на наукові відрядження аспірантів і т.д. Важливо відзначити, що розглянута нарада відбулася після прийняття Рішення ЦК ВКП(б) від 25.07.1947 р. і ЦК КП(б)У від 25.08.1947 р. про перебудову роботи ВУЗів, аспірантури, про покращення підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів (в умовах 4-ї п'ятирічки) [12, арк. 55]. Визначення головних моментів, які були перешкодою для ефективної роботи аспірантури у 1940-х рр., спрямувало керівництво як місцевого, так і найвищого рівнів до покращення соціального забезпечення аспірантів та викладачів технічних ВУЗів УРСР.

Враховуючи гостру потребу професорсько-викладацького складу в житлі, а також з урахуванням необхідності запрошення нових викладацьких кадрів з інших міст, у перспективному плані розвитку ДІБІ на 1959-1965 рр. було зазначено про необхідність побудувати два нові будинки по 48 квартир у кожному [4, арк. 30]. На 1959 р. у розпорядженні інституту був один житловий будинок із 23 квартирами, де проживало по дві родини викладачів в одній квартирі, а частина викладачів жила у студентському гуртожитку.

Перспективний план розвитку Дніпропетровського інженерно-будівельного інституту (на 1959-1965 рр.) містить важливу інформацію, яка заслуговує на детальний аналіз. Зокрема, у документі вказане таке співвідношення викладачів і студентів: 13,3 студента на одного викладача на денному відділенні, 26,4 – на вечірньому, 75 – на заочному. У документі визнавалося, що наявні норми є дуже важкими для викладацького складу, тому було заплановано зменшення педагогічного навантаження викладачів до таких: на денному – 12-11 студентів, на вечірньому – 24-22, на заочному – 70 [4, арк. 6 - 7]. Відповідно до запланованого збільшення кількості спеціалістів, яких готував ДІБІ, з 3065 у 1955 р. до 5040 у 1965 р., було спрогнозовано зростання чисельності професорсько-викладацького складу з 238 осіб у 1957-1958 н. р. до 305 осіб у 1965 р., а також збільшення кількості кафедр – з 24 до 28. Таке збільшення студентів і викладачів ДІБІ можна пояснити зростанням ваги інституту у зв'язку із збільшенням залучуваності інженерів-будівельників не тільки у

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ ВИТОКИ ПІДГОТОВКИ ІНЖЕНЕРІВ-БУДІВЕЛЬНИКІВ У ДНІПРОПЕТРОВСЬКОМУ ІНЖЕНЕРНО-БУДІВЕЛЬНОМУ ІНСТИТУТІ

Дніпропетровському раднаргоспі, але й тих, що тяжіли до нього – Сталінського, Запорізького, Ворошиловградського, Херсонського [4, арк. 2].

Таким чином, зважаючи на недостатню кількість фахівців вищої кваліфікації у вищих технічних навчальних закладах, їхнє керівництво (з дозволу державних відомств) намагалося створити привабливі умови для навчання, проведення досліджень, публікації результатів і захисту дисертаційних робіт аспірантів, докторантів і здобувачів. Турбота про дисертантів забезпечувала можливість особам, які не мали великих матеріальних ресурсів, досягати наукових ступенів і вчених звань.

Взагалі, 50-60-ті рр. ХХ ст. стали важливим періодом у педагогічній науці, коли з'явилися фундаментальні роботи з важливих дидактичних проблем: про засоби та методи навчання, форми навчальної роботи, використання ТЗН, політехнічне, програмоване навчання (А. Алексюк, Б. Коротяєв, В. Онищук, В. Помагайба, В. Сухомлинський). Але незважаючи на прогресивні педагогічні ідеї, які з'явилися в означений період, навчальний процес у радянських закладах вищої освіти був жорстко регламентований нормативними документами Міністерства вищої освіти СРСР і відповідного міністерства на рівні республіки. Кількість навчальних годин для проведення лекцій, практичних і лабораторних робіт, теми кожного заняття, робочі плани викладачів – усе повинно було відповідати державним планам, затвердженим на рівні столиці СРСР. Оскільки головним джерелом знань для студентів виступала лекція, то зрозуміло, що головна увага викладачів приділялась саме аудиторним заняттям, нехтуючи організацією самостійної роботи студентів. Відповідно, в умовах авторитарної країни у вищій школі панували авторитарні методи навчання і виховання, що в сукупності визначали традиціоналістсько-консервативну парадигму радянської системи освіти.

Дуже віддаленою спробою організації практичної підготовки молодих викладачів у Дніпропетровському інженерно-будівельному інституті можна вважати «школу молодого лектора», яка готувала лекторів-пропагандистів політичних і наукових знань. Ця «школа» постала в 1966/67 н.р. у складі 4-х факультетів і загальною кількістю

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ ВИТОКИ ПІДГОТОВКИ ІНЖЕНЕРІВ-БУДІВЕЛЬНИКІВ У ДНІПРОПЕТРОВСЬКОМУ ІНЖЕНЕРНО-БУДІВЕЛЬНОМУ ІНСТИТУТІ

слухачів 56 осіб. Заняття проходили двічі на місяць [30, с. 103]. Також були присутні спроби окремих викладачів ДІБІ організувати процес підготовки молодих викладацьких кадрів – так, проф. Олександр Андрійович Гармаш, керівник навчальної і наукової роботи інституту, заступник директора, завідувач кафедри технології будівельного виробництва, створив школу викладачів будівельного виробництва [30, с. 13].

Про підсилену увагу керівництва інституту до питань підготовки науково-педагогічних працівників свідчить доповідь ректора ДІБІ П. Т. Резниченка «Про стан добору, розстановки і виховання кадрів професорсько-викладацького складу», заслухана на засіданні парткому у лютому 1967 р. [30, с. 106].

Відповідно до висунутих партійним керівництвом завдань щодо загального охоплення студентства фізичним вихованням і стрімкого підвищення спортивної майстерності, викладачі кафедри фізичного виховання активно зайнялись науково-методичною роботою в означеному напрямку. Під наполегливим кутом зору опинились питання удосконалення організації, планування і різноманітні методики фізичного виховання студентів [30, с. 122]. Оскільки партія та уряд не закликали викладачів технічних вищих навчальних закладів підвищувати свої психолого-педагогічні знання з метою формування всесторонньо розвинутої особистості студента, тому така проблема і не поставала на порядку денному радянської системи підготовки професорсько-викладацьких кадрів.

На жаль, нам не вдалося знайти індивідуальних планів та атестаційних справ аспірантів Дніпропетровського інженерно-будівельного інституту, але у фонді 3785 (Дніпропетровський інститут інженерів залізничного транспорту) зберігаються атестаційні документи аспірантів ДІЗТ різних років навчання, які свідчать про недостатню увагу керівництва до якісної педагогічної практики аспірантів.

Отже, можна дійти висновку, що організація підготовки інженерно-будівельної молоді (зважаючи на постійне збільшення студентського контингенту ДІБІ впродовж 1940-1960-х рр.) відбувалася наздоганяючими методами, оскільки говорити про

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ ВИТОКИ ПІДГОТОВКИ ІНЖЕНЕРІВ-БУДІВЕЛЬНИКІВ У ДНІПРОПЕТРОВСЬКОМУ ІНЖЕНЕРНО-БУДІВЕЛЬНОМУ ІНСТИТУТІ

всеохоплюючу педагогічну підготовку викладачів радянських технічних ВНЗ архівні дані не дозволяють.

3. Характеристика організації професійної підготовки інженерів-будівельників у ДБІ у 1970-1980-х рр.

Період 70-80-х рр. ХХ століття був дуже важливим для української історії, оскільки став завершальним етапом радянського експерименту, що показав неспроможність авторитарної країни реформуватися та відповідати світовим тенденціям у сфері економіки і наукових технологій. Незважаючи на намагання влади інтенсивно впроваджувати у промисловість результати НТР, у суспільно-політичній сфері спостерігалася стагнація, яка не давала можливості суспільству розвиватися, примушуючи радянських людей вірити у побудову химерного комунізму. У сфері освіти і науки означеного періоду спостерігались дуже суперечливі тенденції, аналіз яких дозволить усвідомити коло проблем, з якими зіткнулась вища школа України на порозі незалежності.

Вища технічна освіта впродовж 1970-1980 х рр. розвивалась за таких умов: соціально-економічні (швидкі темпи розвитку промислового виробництва під впливом НТР, підвищення вимог до підготовки фахівців, збільшення відсотку працівників промисловості з вищою освітою); соціально-політичні (політика держави щодо вищої технічної освіти, надання пріоритету інженерно-технічним вишам, їх фінансова підтримка урядом та водночас посилення партійно-державного контролю за підготовкою науково-педагогічних кадрів у часи брежнєвського «неосталінізму»); науково-технічні (збільшення наукових досліджень у ВНЗ, співпраця вишів із науковими установами та підприємствами, створення при ВНЗ філіалів і лабораторій, зростання обсягів госпдоговірних робіт, науково-дослідних, проектно-конструкторських та інженерно-технічних розробок). Та найбільш важливими, пов'язаними із названими та з огляду на мету даного дослідження є академічні умови розвитку вищої технічної освіти, а саме: збільшення кількості технічних спеціальностей через зміну пріоритетів досліджень у СРСР із гуманітарних на технічні науки, що у свою чергу призвело до одностороннього розвитку вищої освіти і науки; ускладнення організаційної структури технічних ВНЗ через

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ ВИТОКИ ПІДГОТОВКИ ІНЖЕНЕРІВ-БУДІВЕЛЬНИКІВ У ДНІПРОПЕТРОВСЬКОМУ ІНЖЕНЕРНО-БУДІВЕЛЬНОМУ ІНСТИТУТІ

пожвавлення технічно-промислового розвитку країни; урізноманітнення змісту, форм і методів навчання в закладах вищої технічної освіти; значне підвищення кваліфікації науково-педагогічних кадрів та суттєве зміцнення матеріально-технічної бази ВНЗ.

Протягом 70-80-х рр. ХХ століття спостерігалось значне розширення денної форми навчання за рахунок скорочення заочної та вечірньої, відкриття нових технічних ВНЗ згідно з потребами промислових галузей народного господарства та економічних регіонів, перетворення галузевих технічних ВНЗ у потужні осередки підготовки інженерів різних спеціальностей. Яскравим прикладом вищенаведеного є діяльність Дніпропетровського інженерно-будівельного інституту, науково-дослідний центр якого став в означений період головним науковим центром розвитку будівельного виробництва у Придніпров'ї.

Одним із завдань даного дослідження є аналіз педагогічної складової викладацької діяльності в стінах Дніпропетровського інженерно-будівельного інституту, а також розгляд умов підготовки молодих викладачів до педагогічної діяльності. Відразу слід акцентувати увагу на дуже важливому моменті організації навчання у Дніпропетровському інженерно-будівельному інституті, де у 1974 р. був відкритий факультет металевих конструкцій (пізніше – будівельних конструкцій), який готував не тільки інженерів-будівельників, а також інженерів-педагогів для системи профтехосвіти [23, с. 69]. Це відбулося паралельно із відкриттям інженерно-педагогічних спеціальностей у Харківському заочному політехнічному інституті, який зараз є Українською інженерно-педагогічною академією. Отже, у стінах Дніпропетровського інженерно-будівельного інституту працювали такі науково-педагогічні кадри, які могли організувати не лише належну інженерну, але й педагогічну підготовку своїм вихованцям.

У 1975 р. на 36 кафедрах ДІБІ працювали 468 викладачів, серед яких нараховувалось тільки 13 докторів наук і 186 доцентів [23, с. 71]. Тобто відсоток викладачів вищої кваліфікації у вищому навчальному закладі складав лише 42,5%, при цьому слід зазначити, що суттєве збільшення фахівців вищої кваліфікації відбулось упродовж

Розділ 2

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ ВИТОКИ ПІДГОТОВКИ ІНЖЕНЕРІВ-БУДІВЕЛЬНИКІВ У ДНІПРОПЕТРОВСЬКОМУ ІНЖЕНЕРНО-БУДІВЕЛЬНОМУ ІНСТИТУТІ

1971-1975 рр. Дійсно, архівні джерела надають таку інформацію щодо кількості науково-педагогічних працівників ДІБІ у 1969 р. – 5 докторів і 128 кандидатів наук [8, арк. 11]. Тобто за 6 років кількість докторів наук збільшилася у 2,6 раза, а кандидатів – в 1,4 раза. Можна пояснити таке значне збільшення кількості захищених викладачів суттєвим зростанням кількості аспірантів – зокрема, на 1 січня 1970 р. контингент аспірантів досяг 73 осіб (53 – на денній формі навчання), плюс 40 здобувачів поза аспірантурою [8, арк. 11]. Щоправда, з 19 осіб, які закінчили аспірантуру в 1969 р., тільки 3 представили свої роботи до захисту.

У подальші роки кількість аспірантів зменшилась – до 66 осіб на 1 січня 1971 р., 48 осіб на 1 січня 1972 р. та 39 осіб на 1 січня 1973 р., що пояснюється зменшенням плану прийому до заочної аспірантури. Досвід підготовки аспірантів показав, що більшість заочників не завершували свої дисертаційні роботи через відсутність можливості поєднувати велике виробниче навантаження із навчанням в аспірантурі, а також через відсутність площ для проведення експериментів [9, арк. 4]. Як правило, успіхів досягали ті аспіранти, які мали доробок із дисертації та склали кандидатські іспити. Покращення зв'язку кафедр із випускниками, що працювали на виробництві, також посприяло налагодженню ефективної роботи аспірантури на початку 1970-х рр.

Хід роботи аспірантури ДІБІ впродовж 1970-1980-х рр. представлено у таблиці 2 (за архівними даними фонду 4157, спр. 897, 1251, 1336, 1421, 1498, 1671).

Таблиця 2
Робота аспірантури ДІБІ впродовж 1970-1980-х рр.

Роки	План прийому аспірантів	Зараховано	Національний, гендерний склад та партійна приналежність	Примітки
На 01.01.1970 р.	18 осіб (14 з відривом від виробництва, 4 без відриву)	19 осіб (14 з відривом від виробництва, 5 без відриву)	Усього в аспірантурі 73 (53 з відривом від виробництва, 20 без відриву; жінок – 13,	19 закінчили аспірантур (3 – з представленням до захисту);

Розділ 2

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ ВИТОКИ ПІДГОТОВКИ ІНЖЕНЕРІВ-БУДІВЕЛЬНИКІВ У ДНІПРОПЕТРОВСЬКОМУ ІНЖЕНЕРНО-БУДІВЕЛЬНОМУ ІНСТИТУТІ

			здобувачів вченого ступеня кандидата наук – 40 осіб)	6 осіб вибуло (2 – за неуспішність)
На 1973 р.	18 осіб (з відривом від виробництва – 9 осіб, без відриву – 9 осіб)	15 осіб (з відривом від виробництва – 7 осіб, без відриву – 8 осіб)	Українців – 10, росіян – 7, євреїв – 1; Членів КПРС – 9, ВЛКСМ – 6, безпартійних - 3	Зі стажем роботи – усі (від 2-х до 19- ти років), окрім 1 (рекомендован ий до аспірантури за рішенням Ради інституту)
На 1977 р.	19 осіб (з відривом від виробництва – 7 осіб, без відриву – 12 осіб)	17 осіб (з відривом від виробництва – 5 осіб, без відриву – 12 осіб); 1 особа – до цільової аспірантури	Українців – 10, росіян – 9, молдаван – 1; Членів КПРС – 7, ВЛКСМ – 7, безпартійних - 6	2 особи направлено до цільової аспірантури (до Московського автодорожнього о інституту і Харківського інженерно- будівельного інституту)
На 01.01.1979 р.	13 осіб (з відривом від виробництва – 5 осіб, без відриву – 8 осіб)	16 осіб (з відривом від виробництва – 5 осіб, без відриву – 11 осіб)	Членів КПРС – 9 осіб	7 осіб мали опубліковані роботи
За 1976- 1980 рр. (X п'ятирічка)	Інформація відсутня	45 осіб (40 осіб з ДІБІ)	26 осіб - члени/кандидат и КПРС; 29 осіб були рекомендовані Радою інституту	Ефективність роботи аспірантури за 5 років – 71% (32 особи з 44-х успішно випустились)

Розділ 2

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ ВИТОКИ ПІДГОТОВКИ ІНЖЕНЕРІВ-БУДІВЕЛЬНИКІВ У ДНІПРОПЕТРОВСЬКОМУ ІНЖЕНЕРНО-БУДІВЕЛЬНОМУ ІНСТИТУТІ

На 1981 р.	18 осіб (з відривом від виробництва – 12 осіб, без відриву – 6 осіб)	Інформація відсутня	Інформація відсутня	План випуску з аспірантури – 19 осіб (9/10); заплановано загальну кількість стажерів-викладачів – 3 на рік
На 1983 р.	18 осіб (з відривом від виробництва – 12 осіб, без відриву – 6 осіб)	21 особа (з відривом від виробництва – 14 осіб, без відриву – 7 осіб); стажерів-дослідників – 14, хоча план Мінвузу становив 2 особи	У списку осіб, рекомендованих до зарахування на посади стажерів-викладачів та стажерів-дослідників, - 31 особа (20 українців та 11 росіян), з них 28 осіб мали рекомендації до вступу до аспірантури	План випуску з аспірантури – 17 осіб (6/11); Факт – 11 (4/7); Відраховано – 6 осіб; Захистились – 4 особи; Представили до захисту -1; Ефективність – 28%
На 1984 р.	17 осіб (з відривом від виробництва – 11 осіб, без відриву – 6 осіб)	Інформація відсутня	Інформація відсутня	План випуску з аспірантури – 17 осіб (11/6); Факт – 17 (13/4); Очікувався захист 4-х осіб та представлено до захисту – 7 робіт (ефективність склала 64,7%)

**ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ ВИТОКИ ПІДГОТОВКИ ІНЖЕНЕРІВ-БУДІВЕЛЬНИКІВ У
ДНІПРОПЕТРОВСЬКОМУ ІНЖЕНЕРНО-БУДІВЕЛЬНОМУ ІНСТИТУТІ**

На 1985 р.	18 осіб (з відривом від виробництва – 12 осіб, без відриву – 6 осіб)	Інформація відсутня	Інформація відсутня	План випуску з аспірантури – 16 осіб (11/5)

З метою поліпшення навчального процесу в будівельному інституті працювали науково-методична рада, методичні комісії факультетів, групи системного аналізу, до складу яких входили кращі педагоги – професори і доценти. Увага останніх приділялась покращенню теоретичного і науково-методичного рівня навчальних занять – лекцій, семінарів, розрахунково-графічних і лабораторних робіт, курсових і дипломних проєктів. Важливо відзначити, що традиційним в інституті стало читання відкритих лекцій, також було запроваджено конкурси педагогічної майстерності; викладачі застосовували елементи програмованого навчання, навчального кіно й телебачення, звукової техніки – різноманітних технічних засобів навчання, наявних у закладі [20, с. 84]. Важливим моментом роботи інституту була розробка деякими кафедрами наукових тем педагогічного спрямування. Так, викладачі кафедри організації і економіки будівництва розробляли структурно-логічну модель підготовки інженера-будівельника на стадії спеціалізації; на кафедрі нарисної геометрії і графіки досліджували інтенсифікацію навчального процесу при вивченні курсу інженерно-будівельного креслення. Отже, названі теми свідчать про розуміння викладацьким складом ДБІ важливості досліджень не лише в технічному, але й педагогічному руслі, при цьому поєднуючи їх в оригінальному симбіозі.

Саме на 1970-ті рр. припало запровадження нової форми перевірки знань студентів – так звана атестація (що являла собою сучасний поточний контроль). Результати семестрових атестацій, а також екзаменаційних сесій оброблялись групами системного аналізу, завданням яких, окрім інших, було контролювати навчальний процес, вивчати закономірності, принципи, форми й методи навчання. До речі, запровадження семестрових атестацій дозволило поліпшити якість навчання – за 1971-1975 рр. абсолютна успішність на денній формі

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ ВИТОКИ ПІДГОТОВКИ ІНЖЕНЕРІВ-БУДІВЕЛЬНИКІВ У ДНІПРОПЕТРОВСЬКОМУ ІНЖЕНЕРНО-БУДІВЕЛЬНОМУ ІНСТИТУТІ

навчання збільшилася в середньому з 92% до 96%, на вечірній формі – майже до 40%, на заочній – до 23% [23, с. 72]. Частково, ці цифри можна пояснити гонитвою за показниками, характерною для доби «розвинутого соціалізму». Однак треба визнати, що серед професорсько-викладацького складу інституту було багато талановитих педагогів, діяльність яких була відзначена високими нагородами – орденом «Знак Пошани» був нагороджений проректор з навчальної роботи, доцент В. І. Харченко та медалями «За трудову доблесть» – доценти В. К. Бризгалова і В. К. Семенюта [20, с. 86].

Особлива роль у процесі покращення методики викладання дисциплін належала кафедрам суспільних наук, які активно використовували на заняттях технічні засоби, застосовували різні форми і методи позааудиторної роботи зі студентами, поширювали методичний досвід серед технічних кафедр. Продовжувала працювати школа молодого лектора, де молоді викладачі вчилися ораторському мистецтву. В інституті від кожної кафедри вимагалася своєчасна підготовка навчально-методичної документації: структурно-логічні схеми дисциплін, технологічні карти із чітко визначеними годинами, темами аудиторної і самостійної роботи, курсових проектів та інших видів робіт.

Із другої половини 1970-х рр. у зв'язку зі збільшенням будівництва у Придніпровському регіоні збільшилась кількість охочих отримати інженерно-будівельну професію – до 1400 осіб вступали до ДІБІ щорічно, що змінило роль навчального закладу і висунуло ряд нових завдань перед професорсько-викладацьким складом. У 1979 р. в ДІБІ було 9 факультетів, підготовче відділення з денною формою навчання, 37 кафедр, з яких профільними вважалися 19 кафедр (у тому числі кафедра історії КПРС, кафедра наукового комунізму, кафедра філософії).

Але, завдячуючи ретельній роботі науково-педагогічного складу інституту, абсолютна успішність студентів була на рівні 81-85%, з яких 22-23% становили відмінні і добрі результати [23, с. 84]. Прогресивним педагогічним кроком, спрямованим на поліпшення результатів курсового і дипломного проектування студентів, стала організація в інституті проєктного комплексу, куди увійшли креслярська зала, зала курсових і дипломних проєктів, зала нормативної літератури із

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ ВИТОКИ ПІДГОТОВКИ ІНЖЕНЕРІВ-БУДІВЕЛЬНИКІВ У ДНІПРОПЕТРОВСЬКОМУ ІНЖЕНЕРНО-БУДІВЕЛЬНОМУ ІНСТИТУТІ

лічильними машинами, де завжди можна було отримати потрібну консультацію у викладачів. Організація комплексу дозволила студентам розробляти такі проекти, які потім з успіхом використовувалися в реальному виробництві, водночас студенти під час виконання проектних завдань наближалися до реальних виробничих умов [20, с. 100].

Саме починаючи із середини 1970-х рр., велика увага керівництва інституту була звернена на підготовку власних докторів наук. Для цього перспективних викладачів переводили на два роки на посади старших наукових співробітників за умови завершення докторських дисертацій упродовж наданого терміну. Також набуло поширення стажування науково-педагогічних працівників у зарубіжних вишах, що збагачувало їх досвідом і матеріалом для дисертацій. У 1979 р. над докторськими дисертаціями працювали 38 співробітників інституту.

Що стосується аспірантури, то кількість аспірантів поступово збільшувалася – від 30 осіб у 1976 р. до 48 осіб у 1978 р. [23, с. 86]. У порівнянні з попередніми десятиліттями, коли аспірантів налічувалося одиниці і менше половини кандидатських дисертацій захищалося у встановлений термін, слід визнати значний прогрес аспірантури ДІБІ 1970-х рр. у справі підготовки науково-педагогічних кадрів. Аспірантами Дніпропетровського інженерно-будівельного інституту, як правило, ставали здібні випускники закладу, підготовлені до науково-технічної творчості ще у студентські роки. Доброю традицією інституту став пошук і залучення талановитих студентів до науково-дослідної роботи, зокрема в СПКБ (студентське проектно-конструкторське бюро), створеному при інституті ще у 1960 р. У ДАДО зберігається довідка до обласного комітету Компартії УРСР про роботу СПКБ ДІБІ, де зазначається, що бюро організовано при інституті як структурний госпдоговірний підрозділ з метою укріплення зв'язків вищої школи з промисловістю, наближення підготовки кадрів до вимог виробництва, а також запровадження у навчальний процес реального курсового і дипломного проектування і проектно-конструкторської підготовки випускників [1, арк. 1].

Десятки промислових об'єктів, багатоповерхових будинків і гуртожитків, спортзали, приміщення для лабораторних занять, виробничої практики, пам'ятники і навіть кіноконцертний зал у парку

ім. Глоби – ось далеко не повний перелік об'єктів, збудованих завдяки студентським проєктам, розробленим у СПКБ. Бюро дало путівку у виробниче, науково-технічне і науково-педагогічне життя багатьом студентам, які спробували свої зусилля в науково-дослідній діяльності ще під час навчання. Взагалі, на 1975 р. кількість студентів, задіяних у науково-дослідній роботі, сягнула 70% від загальної кількості студентів денної форми навчання [14, с. 106].

Для вступу до аспірантури активно заохочувалися ті особи, які вже мали чітке уявлення про майбутнє дисертаційне дослідження, а також повністю чи частково склали кандидатські екзамени. Так, архівні джерела підтверджують, що в інституті широко практикувався прийом до аспірантури спеціалістів, які проявили схильність до наукової роботи і мали початок наукового дослідження. Для цього в інституті залишали необхідну кількість молодих спеціалістів на науково-педагогічній роботі, а також для роботи в науково-дослідних лабораторіях, з тим щоб пізніше відібрати найбільш здібних для вступу до аспірантури [8, арк. 16].

З метою покращення якісних показників діяльності аспірантури, а саме кількості захищених випускників, суворіші вимоги почали висуватися до тих наукових керівників, аспіранти яких не захистили свої дисертації. Як результат зазначеної політики керівництва інституту – кількість осіб, які успішно захистилися у запланований термін, зросла з 33% у 1973 р. до 71% у 1977р. та 77% на початку 1980-х рр. [14, с. 120]. Важливим є той факт, що переважна більшість молодих кадрів після здобуття наукового ступеня працевлаштовувалася в інституті. Це обумовлювалося тим, що більшість осіб, які вступали до аспірантури, мали досвід педагогічної роботи, а також під час навчання брали активну участь у діяльності студентських наукових гуртків [8, арк. 16].

Окрім аспірантури і докторантури, в інституті застосовувались інші форми підготовки науково-педагогічних кадрів – факультети підвищення кваліфікації, стажування, творчі відпустки, де всі викладачі з певною періодичністю брали участь. Місцем висвітлення прогресивного досвіду у справі навчання й виховання інженерно-технічної молоді була інститутська газета «Молодий будівельник».

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ ВИТОКИ ПІДГОТОВКИ ІНЖЕНЕРІВ-БУДІВЕЛЬНИКІВ У ДНІПРОПЕТРОВСЬКОМУ ІНЖЕНЕРНО-БУДІВЕЛЬНОМУ ІНСТИТУТІ

Гарним прикладом для професорсько-викладацького складу інституту були лекції і консультації, які проводили запрошені до навчального закладу вчені, відомі науковими розробками на республіканському і союзному рівні. Так, у 1978 р. 17 відомих науковців інженерно-технічного профілю прочитали лекції, чим стимулювали співробітників інституту до саморозвитку [23, с. 87]. Обмін науковими та педагогічними досягненнями з іншими вищими навчальними закладами також завжди був на порядку денному.

Щодо загального керівництва вишами, перебудова посприяла запровадженню виборності ректорів та їх звітуванню через п'ять років роботи з подальшим таємним голосуванням вчених рад щодо продовження терміну роботи керівника чи його переобрання. В умовах перебудови першим свідченням демократичних змін у житті ДБІ стали вибори ректора у 1987 р. на альтернативній основі. За участі студентів подібним чином були обрані декани двох провідних факультетів – промислового і цивільного будівництва та будівельного. Невід'ємною складовою перебудовчих процесів стало реформування вищої освіти в УРСР. Так, Рада інституту, функції якої значно розширилися після введення в дію нового статуту у 1987 р., спрямувала професорсько-викладацький склад на підготовку таких молодих фахівців, що володіють не тільки професійними знаннями, але й високою загальною культурою, мають широкий кругозір і прагнуть до самостійного навчання, до науково-технічної творчості. У зв'язку з окресленими орієнтирами до складу Вченої ради інституту були включені представники студентства, які почали впливати на перебудову навчального процесу і навіть на процес переобрання викладачів закладу. Так, з 1987 р. для проходження за конкурсом викладачам треба було отримати схвальну оцінку студентів (шляхом їх анкетування). У результаті анкетування 25 викладачів отримали зауваження під час атестації, а один взагалі не пройшов атестацію [23, с. 94].

Важливо відзначити таку головну тенденцію перебудовчих процесів у сфері освіти – спрямування навчального процесу на індивідуальний підхід, тісний зв'язок навчання з виробництвом, збільшення самостійної роботи студентів і, відповідно, скорочення лекційних годин. Викладачі були зобов'язані організувати самостійну

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ ВИТОКИ ПІДГОТОВКИ ІНЖЕНЕРІВ-БУДІВЕЛЬНИКІВ У ДНІПРОПЕТРОВСЬКОМУ ІНЖЕНЕРНО-БУДІВЕЛЬНОМУ ІНСТИТУТІ

роботу студентів та проводити з ними індивідуальні форми роботи. Тому на всіх факультетах були запроваджені проєктні дні, а на архітектурному, де студентам за навчальним планом припадає більше графічної роботи, були виділені проєктні тижні [23, с. 95].

З 1 січня 1982 р. до складу ДІБІ був прийнятий Сімферопольський філіал (від Севастопольського приладобудівельного інституту), тому на 1984 р. у складі ДІБІ було 10 факультетів: промислового і цивільного будівництва, сільськогосподарського будівництва, механічний, будівельно-технологічний, архітектурний, будівельних конструкцій, будівельний, вечірній, загальнотехнічний, заочний; навчальний процес забезпечували 39 кафедр інституту.

Ще одним досягненням періоду перебудови в житті інституту була організація чотирнадцяти філіалів спеціальних кафедр на виробництві, що дозволило студентам готувати реальні курсові і дипломні проєкти для конкретних галузей будівництва. Працюючи у філіалах кафедр на виробництві, викладачі інституту отримали можливість застосовувати інноваційні методи вивчення виробничого досвіду, зокрема метод ділових ігор, що дозволило урізноманітнити пізнавальну діяльність студентів і наблизити навчання до реальних виробничих умов. Ще однією важливою формою активізації навчальної діяльності студентів ДІБІ стало використання на кафедрах суспільних наук семінарських занять, які сприяли розвитку гуманітарної складової підготовки інженерів-будівельників.

На 1980-ті рр. припав початок комп'ютеризації навчального процесу, в результаті чого на всіх випускових кафедрах були облаштовані комп'ютерні класи. Серед інших важливих нововведень періоду, що розглядається, було запровадження нових ТЗН, аудіо-, відео- і мнотильної техніки, яка значно допомогла поліпшити навчальний процес. Але найважливішим досягненням тих років, що дозволило покращити підготовку молодих науково-педагогічних кадрів, стало придбання інститутом поліграфічного комплексу і налагодження власної видавничої діяльності [23, с. 96].

Упродовж 1980-х рр. у ДІБІ з метою підвищення професійно-педагогічного рівня професорсько-викладацького штату продовжувалась традиція обговорення відкритих лекцій,

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ ВИТОКИ ПІДГОТОВКИ ІНЖЕНЕРІВ-БУДІВЕЛЬНИКІВ У ДНІПРОПЕТРОВСЬКОМУ ІНЖЕНЕРНО-БУДІВЕЛЬНОМУ ІНСТИТУТІ

взаємовідвідування занять (із обов'язковим веденням журналу взаємовідвідування), щорічні огляди-конкурси педагогічної майстерності, які стимулювали викладачів до саморозвитку і вдосконалення своїх педагогічних знань і вмінь. Найкращих лекторів інституту вирізняло бажання і вміння активізувати студентів, спрямувати їхні пізнавальні інтереси на навчання, дослідження й самостійну роботу, а також раціоналізаторську і винахідницьку діяльність. Наслідком творчого підходу викладачів до своїх професійних обов'язків стала підготовка талановитої студентської молоді, що пробувала свої зусилля в науковій роботі і технічній творчості, здобуваючи численні нагороди на всесоюзних і республіканських конкурсах.

Підвищення професійної кваліфікації викладачів ДІБІ протягом 1980-х рр. відбувалося традиційним шляхом – написання та захисту кандидатських і докторських дисертацій. Так, з 1986 по 1990 р. більше 100 викладачів стали кандидатами і 17 – докторами наук [23, с. 100]. У другій половині 1980-х рр. було відновлено докторантуру в єдиній системі неперервної освіти (1987 р.) та перебудовано аспірантуру в напрямі посилення її значення у процесі підготовки кадрів до самостійної наукової та педагогічної роботи, а також введено нові навчальні плани і програми для аспірантів і здобувачів.

Прийом до аспірантури обов'язково узгоджувався із Міністерством вищої і середньої спеціальної освіти УРСР, а саме із відділом підготовки науково-педагогічних кадрів і аспірантури, який затверджував подані ВНЗ пропозиції щодо прийому до аспірантури [5, арк. 1].

Упродовж досліджуваного періоду перелік наукових галузей було збільшено й доповнено новими спеціальностями, що призвело до їх роздрібненості. Також було посилено вимоги до осіб, яким присуджувався науковий ступінь, до офіційних опонентів, запроваджено щорічну звітність спеціалізованих учених рад до Держплану УРСР [24].

У 1975 р. була проведена реформа, згідно з якою ВАКу СРСР було надано статус загальносоюзного державного органу з присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань науковим і науково-педагогічним працівникам за всіма напрямками науки, техніки,

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ ВИТОКИ ПІДГОТОВКИ ІНЖЕНЕРІВ-БУДІВЕЛЬНИКІВ У ДНІПРОПЕТРОВСЬКОМУ ІНЖЕНЕРНО-БУДІВЕЛЬНОМУ ІНСТИТУТІ

освіти й культури. Отже, порядок захисту дисертацій, переатестації та нострифікації, організація роботи спеціалізованих учених та експертних рад ВАКУ незалежна Україна успадкувала від радянських часів і зміни відбулися тільки після 2010 р. у ході підготовки нового Закону «Про вищу освіту».

Висновки. Запровадження в 1930-х рр. планової економіки в радянській країні визначальним чином вплинуло й на організацію системи підготовки фахівців для різних галузей промисловості через мережу новостворених вищих технічних навчальних закладів. Чітка планувально-розподільча система торкнулась і системи підготовки фахівців для викладання у ВТУЗах УСРР. Аналіз установчих документів ВТУЗів демонструє прагнення радянського керівництва максимально контролювати навчальний процес у вищій школі, процес підбору, підготовки й розподілу науково-педагогічних кадрів тощо. Подальші документи, виявлені нами в архівних фондах, доводять тенденцію збереження тотального контролю з боку радянського керівництва над процесом якісної підготовки інженерно-будівельних кадрів. На кінець 1930-х рр. у складі Дніпропетровського інженерно-будівельного інституту було два факультети: будівельний із спеціальністю «Промислове і цивільне будівництво» та механічний із спеціальністю «Механізація будівельних робіт» (згідно із розділом 6 Статуту ДІБІ 1939 р.). Також у складі ДІБІ на означений час було 14 кафедр, 7 самостійних дисциплін, навчально-допоміжні заклади, організація і ліквідація яких відбувалася тільки за рішенням Всесоюзного Комітету у справах вищої школи при Раднаркомі СРСР або за рішенням Наркомату (пункт 33 Статуту). У цілому, Дніпропетровський інженерно-будівельний інститут міг бути ліквідований тільки постановою Раднаркому СРСР. Отже, історичні джерела свідчать про повну підпорядкованість і залежність республіканського закладу вищої технічної освіти союзним управлінським структурам, і цей факт не був винятком, а навпаки, зайвий раз підтверджує централізаторсько-бюрократичний характер Радянського Союзу.

Період 1940-60-х років в історії вищої технічної школи УРСР є складним, дуже насиченим подіями і відповідальним. Це пов'язано, у першу чергу, із подіями Другої світової війни, які стали

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ ВИТОКИ ПІДГОТОВКИ ІНЖЕНЕРІВ-БУДІВЕЛЬНИКІВ У ДНІПРОПЕТРОВСЬКОМУ ІНЖЕНЕРНО-БУДІВЕЛЬНОМУ ІНСТИТУТІ

випробуванням для викладачів і студентів ДБІ, змусивши їх працювати, навчати, вчитися, а також виживати на межі людських можливостей. Процес відбудови народного господарства у повоєнні часи також висунув вищим навчальним технічним закладам надскладне завдання – у короткий термін підготувати велику армію молодих кваліфікованих фахівців технічного профілю, які б відбудували зруйновану війною країну у стислі терміни. Для цього потрібна була спільнота належним чином підготовлених викладачів, бажано вищої кваліфікації – професорів і доцентів, здатних до науково-технічної творчості й організації навчального процесу на високому науково-методичному рівні. Важливо відзначити ще одну тенденцію розвитку вищої технічної школи УРСР періоду 1940-60-х рр. – утворення ієрархічної системи взаємозалежностей між структурними одиницями окремо взятого ВНЗ і державними владними інститутами різного рівня. Жодне рішення, прийняте у стінах вишів, не проходило повз уваги міністерства чи відповідного відомства республіканського, а часто навіть союзного рівня. Така жорстка підпорядкованість діяльності освітніх закладів у сфері кадрової політики зайвий раз свідчить про тотальний контроль у радянській державі за усіма сферами життя, і сфера освіти і науки не була винятком. Оскільки процес поповнення професорсько-викладацького складу новими кадрами тривав дуже повільно, інколи пригальмовано і з труднощами, зокрема у питанні написання і захисту дисертаційних досліджень, то педагогічна складова означеного процесу також зазнала негативного впливу надмірної централізації. Молодь і незахищені викладачі середнього віку неохоче ставали на шлях науково-педагогічної діяльності, адже це був дуже виснажливий, довготривалий і не завжди успішно завершуваний процес, який вимагав великих інтелектуальних, часових, матеріальних затрат, а також значного ентузіазму й безмежного захоплення викладацькою справою.

Водночас слід відзначити позитивні тенденції, які сприяли покращенню процесу підготовки інженерно-будівельних фахівців у ДБІ впродовж 1970-80-х рр. Розвиток науково-педагогічного простору, матеріально-технічної бази ВНЗ, допомога викладачам у процесі підвищення кваліфікації, заохочення здібних студентів до

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ ВИТОКИ ПІДГОТОВКИ ІНЖЕНЕРІВ-БУДІВЕЛЬНИКІВ У ДНІПРОПЕТРОВСЬКОМУ ІНЖЕНЕРНО-БУДІВЕЛЬНОМУ ІНСТИТУТІ

науково-дослідної роботи і вступу до аспірантури, збільшення вимог до наукових керівників і до здобувачів наукових ступенів забезпечували більш якісну підготовку студентської молоді. У той же час надмірна централізація та ідеологізація, постійний партійно-державний контроль за освітнім процесом, нерівномірність розвитку наукових галузей гальмували ініціативу науково-педагогічних кадрів, їх прагнення до саморозвитку. Дуже негативним чинником для становлення національної вищої школи в УРСР була русифікація, наслідки якої відчутні донині.

Що стосується стану педагогічної підготовки професорсько-викладацького складу Дніпропетровського інженерно-будівельного інституту в 1970-1980-х рр., його в цілому можна визначити як задовільний, що підтверджується, зокрема, кількісними та якісними показниками. Молоде покоління науково-педагогічних кадрів ДІБІ традиційно зростало з числа здібних випускників навчального закладу, які завдяки викладацькій настанові ставали на шлях науково-технічної творчості ще у студентські роки, вступали до аспірантури, докторантури, успішно захищали дисертації і таким чином якісно поповнювали професорсько-викладацький склад інституту.

Основними етапами професійно-педагогічної підготовки молодих викладачів ДІБІ були СПКБ, стажування (в якості викладачів і дослідників у своєму та інших ВНЗ), аспірантура (в тому числі цільова і річна), школа молодого лектора, докторантура (з 1987 р.). На жаль, відсутність планів і програм підготовки аспірантів унеможливають детальний аналіз педагогічної підготовки молодих викладачів, які у професійно-педагогічній діяльності копіювали стиль роботи (переважно авторитарний) своїх наставників.

У цілому варто підкреслити, що задовільний стан роботи науково-педагогічних працівників ДІБІ тримався завдяки адміністративно-командним методам керівництва. В умовах модернізації і лібералізації радянської системи освіти наприкінці 1980-х рр. – на початку 1990-х рр. успішність студентів значно знизилася, що змусило керівництво інституту визнати негативний вплив розширення академічних свобод. Серед нагальних рекомендацій з боку ректорату, спрямованих на покращення якості знань студентів, було створення при інституті **центру педагогічної підготовки**

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ ВИТОКИ ПІДГОТОВКИ ІНЖЕНЕРІВ-БУДІВЕЛЬНИКІВ У ДНІПРОПЕТРОВСЬКОМУ ІНЖЕНЕРНО-БУДІВЕЛЬНОМУ ІНСТИТУТІ

викладачів, який повинен був розробляти нові методики навчання, вивчати досвід інших ВНЗ, накопичувати фонди педагогічних концепцій, а також викладати основи педагогіки і психології. На наше глибоке переконання, подібний проєкт, який так і не був реалізований у ДБІ в означений період, міг би значно поліпшити професійно-педагогічну підготовку викладачів та сприяти удосконаленню професійної підготовки студентської молоді вже в сучасній Придніпровській державній академії будівництва та архітектури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Доповіді, довідка, інформація про роботу студентського проектно-конструкторського бюро інституту за 1972 р. // ДАДО (Державний архів Дніпропетровської області). – Ф. 4157 (Дніпропетровський інженерно-будівельний інститут). – Оп. 1. – Спр. 846. – 38 арк.
2. Матеріали про роботу аспірантури за 1940 р. // ДАДО. Ф.319 (Дніпропетровський гірничий інститут ім. Артема). – Оп. 1д. – Спр. 55. – 41 арк.
3. Накази і програми Всесоюзного комітету у справах вищої школи при Раднаркомі СРСР про підготовку аспірантів у 1939 р. // ДАДО. – Ф. 4157. – Оп. 1. – Спр. 30. – 32 арк.
4. Перспективний план розвитку інституту на 1959-1965 рр. // ДАДО. – Ф. 4157. – Оп. 1. – Спр. 537. – 39 арк.
5. План прийому до аспірантури за 1971 р. // ДАДО. – Ф. 4157. – Оп. 1. – Спр. 15. – 2 арк.
6. Протоколи засідань Вченої ради інституту за 1938 р. // ДАДО. – Ф. 4157. – Оп. 1. – Спр. 23. – 149 арк.
7. Річний звіт про рух кадрів Дніпропетровського інженерно-будівельного інституту за 1953р. // ДАДО. – Ф.4157. – Оп. 1. – Спр. 349. – 87 арк.
8. Статистичні звіти і пояснювальні записки до них про роботу аспірантури за 1967-1969 рр. // ДАДО. – Ф. 4157. – Оп. 1. – Спр. 725. – 22 арк.
9. Статистичні звіти і пояснювальні записки до них про роботу аспірантури за 1970-1972 рр. // ДАДО. – Ф. 4157. – Оп. 1. – Спр. 788. – 14 арк.
10. Статистичні звіти про чисельність всіх працівників наукових, науково-педагогічних і розподілення їх за посадами за 1966-1967 н.р. // ДАДО. – Ф. 4157. – Оп. 1. – Спр. 711. – 30 арк.
11. Статут Дніпропетровського інженерно-будівельного інституту 1939 р. // ДАДО. – Ф. 4157. – Оп. 1. – Спр. 26. – 18 арк.
12. Стенограма наради директорів, секретарів партійних організацій, наукових керівників аспірантів і аспірантів інститутів з питання підготовки науково-педагогічних кадрів від 02.01.1948 р. // ДАДО. – Ф. 319. – Оп. 1. – Спр. 135. – 55 арк.

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ ВИТОКИ ПІДГОТОВКИ ІНЖЕНЕРІВ-БУДІВЕЛЬНИКІВ У ДНІПРОПЕТРОВСЬКОМУ ІНЖЕНЕРНО-БУДІВЕЛЬНОМУ ІНСТИТУТІ

13. Штатний формуляр професорсько-викладацького складу інституту на 1946 р. // ДАДО. – Ф. 4157. – Оп. 1. – Спр. 136. – 10 арк.
14. Академії будівельних кадрів – 75 років : Нариси історії Придніпровської державної академії будівництва та архітектури / За ред. проф. Большакова В. І. – Дніпропетровськ : «Енем, ПДАБА, 2005. – 416 с.
15. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія: Підручник / А. М. Алексюк. – Київ : Либідь, 1998. – 560 с.
16. Большаков В. И., Быстряков А. Г. История строительного архитектурного образования в Екатеринославе-Днепропетровске: от технических курсов до строительного института. / В. И. Большаков, А. Г. Быстряков. – Дніпропетровськ : ПДАБА, 2005. – 143 с.
17. Василенко О. В. Вища індустріально-технічна освіта в УСРР у 20-х роках ХХ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : 07.00.01. «Історія України» / О. В. Василенко. – Харків, 2011. – 20 с.
18. Волкотруб Л. М. Підготовка інженерних кадрів у технічних вузах України (друга половина 70-х – перша половина 80-х років ХХ ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : 07.00.01. «Історія України» / Л. М. Волкотруб. – Київ. 1998. – 16 с.
19. Ворох А.О. Розвиток вищої технічної освіти в Україні (20 – 30-ті рр. ХХ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.01. «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / А.О.Ворох. – Луганськ, 2006. – 20с.
20. Кривчик Г. Г., Крот В. І., Топюк Л. М. Академії будівельних кадрів – 70 років: Нариси історії Придніпровської державної академії будівництва та архітектури / під ред. О. В.Щербакової / Г. Г. Кривчик, В. І. Крот, Л.М.Топюк. – Дніпропетровськ : Пороги, ПДАБА, 2001. – 325 с.
21. Мельник К. М. Розвиток науки в Україні у 50-ті роки ХХ століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук : 07.00.01. «Історія України» / К. М. Мельник. – Київ, 1999. – 20 с.
22. Онопченко С. В. Розвиток інженерно-педагогічної освіти в Україні (друга половина ХХ століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.01. «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / С. В. Онопченко. – Луганськ, 2011. – 22 с.
23. Очерки истории Днепропетровского инженерно-строительного института / Кривчик Г. Г., Алефиренко В. С., Бабенко В. А. и др.; под. ред. В. И. Большакова. – Днепропетровск : Обл. книж. типография, 1993. – 193 с.
24. Регейло І. Ю. Підготовка наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації України у ХХ – на початку ХХІ столітті : монографія / І.Ю.Регейло. – Київ : Освіта України, 2014. – 704 с.
25. Сірополко С. Історія освіти в Україні / С. Сірополко. – Київ : Наукова думка, 2001. – 912 с.

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ ВИТОКИ ПІДГОТОВКИ ІНЖЕНЕРІВ-БУДІВЕЛЬНИКІВ У ДНІПРОПЕТРОВСЬКОМУ ІНЖЕНЕРНО-БУДІВЕЛЬНОМУ ІНСТИТУТІ

26. Сергійчук О. М. Вища школа України в умовах лібералізації суспільного життя 1953 – 1964 рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук : 07.00.01. «Історія України» / О.М. Сергійчук. – Київ, 2002. – 18 с.
27. Сидорчук Т. Г. Підготовка наукових та науково-педагогічних кадрів через аспірантуру в Україні (1920-і – 1970-і роки) : автореф. дис на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 07.00.01. «Історія України» / Т.Г.Сидорчук. – Запоріжжя, 1998. – 20 с.
28. Федосова І. В. Розвиток вищої інженерно-технічної освіти в Україні (кінець ХІХ - 30-ті роки ХХ століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : 13.00.01. «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / І.В.Федосова. – Умань, 2014. – 38 с.
29. Ховрич С. М. Становлення та розвиток вищої технічної освіти Наддніпрянської України (остання чверть ХІХ – перші десятиріччя ХХ ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / С. М. Ховрич. – Київ, 2004. – 20 с.
30. Шарапа А., Потресов К. История Днепропетровского инженерно-строительного института 1930-1967 гг. Краткий очерк. – Днепропетровск, 1967. – 138 с.
31. Юхно О. І. Діяльність політехнічних ВНЗ у контексті розвитку вищої технічної освіти в Україні (друга половина ХХ століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01. «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / О.І.Юхно. – Суми: СумДУ, 2016. – 20 с.